

Arno Forsius

Tolpo –suvun kirkonrakentajien sukupolvet

Vallitsevan käsityksen mukaan Suomessa on ollut kolme erillistä Tolpo –sukua.

Kirkonrakentajistaan tunnettu Tolpo –suku on lähtöisin Turussa eläneestä Henrik Viborgista (K 1664), jonka poika Mårten otti sukunimen Tolpo. Jarl Pousarin mukaan nimi Tolpo on johdettu ruotsinkielisestä sukunimestä Stålboga. Suvusta on edelleen elossa miespuolisia jälkeläisiä, osa heistä Yhdysvalloissa. Toinen suku polveutuu viipurilaisesta porvarista Nils Mårteninpoika Tolpostä (K jälkeen 1614), ja kolmas Turussa eläneestä porvarista ja kauppiasta Johan Erikinpoika Tolpostä (K 1681). Kahden viime mainitun suvun miespuoliset haarat ovat päättyneet.

Tässä kirjoituksessa kerrotaan siis kirkonrakentajien Tolpo –suvusta. Siinä oli kirkonrakentajia kolmessa perättäisessä sukupolvessa: isä **Mårten** Tolpo (1748–1805), poika Axel **Magnus** Tolpo (1782–1845) ja pojanpoika **Theodor** Johan Tolpo (1822–1868). Kirjoitus on laadittu lähinnä Törnström-Hiidenheimon sukuseuran kotisivuja varten. Siinä on korostettu suvun jäsenten henkilöhistoriallista osuutta, sillä tarkoituksena on tuoda esiin yhteyksiä suvun sisällä ja myös muihin sukuihin. Kirkkojen rakentamista ja rakennetta koskevat yksityiskohdat on jätetty vähemmälle huomiolle.

Jos ajatellaan Tolpon suvun kirkonrakentajien toimintaa Vihdin kirkon vaiheiden kannalta, on jokainen heistä jättänyt puumerkinsä tai ”puusepänmerkinsä” siihen. Mårten Tolpo oli valmistamassa kirkon penkkejä ja muita puutöitä nykyisen kirkon valmistumisvaiheessa vuosina 1770–1772, Magnus Tolpo oli kirkon korjaajana vuosina 1820–1822, salaman vuonna 1818 sytyttämän palon jälkeen, ja Theodor Tolpo vuonna 1847, salamasta jälleen vuonna 1846 syttyneen palon jälkeen.

Kirkkoja on vuosikymmenien ja -satojen kuluessa jouduttu toistuvasti korjaamaan ja kunnostamaan. Töiden yhteydessä on tapahtunut toisinaan suuriakin muutoksia, joiden seurauksena kirkkojen ulkonäkö ja rakenne saattavat olla nykyään aikaisemmista kuvista huomattavasti poikkeavia.

Tämän kirjoituksen kuvia on digitoidessa käsitelty rajaamalla sekä sävyjä ja virheitä varovasti korjaamalla.

Kirjoituksen valmistamista on haitannut monista henkilöistä käytettyjen etunimien vaihtelu ja toisaalta samankaltaisuus. Henkilöiden erottamiseksi toisistaan on lähinnä tämän kirjoituksen alkuosassa käytetty yleensä heidän kaikkia etunimiään sekä syntymä- ja kuolinvuosia. Useista etunimistä on ensisijainen alleviivattu.

Aihepiirin lähteissä on eroavuuksia, joita ei ole voitu tarkistaa alkuperäisistä asiakirjoista. Pyydän ystävällisesti ilmoittamaan mahdollisista virheistä ja lisäyksistä tämän kirjoittajalle sähköpostissa: arnoldus(at)saunalahti.fi .

Kiitän seuraavia lähdetietojen ja aineiston antajia: Johanna Forsius ja Marjaana Pousar. Pastori Riitta Mäntylä on antanut käyttöni julkaisu-oikeuksin valokuvat Liperin kirkosta ja hautausmaasta.

Omistan tämän kirjoituksen puolisolteni Anitalle kiitollisena mielenkiinnosta aiheeseen ja yhteisistä kirkkoretkestä.

Tolpo –suvun vaiheita Vihdissä ja lähipitäjissä

Alussa mainitun Henrik Viborgin (K 1664) pojanpojanpoika Mårten Tolpo (1714–1752) oli ammatiltaan pellavankutoja Pohjan pitäjän Antskogin ruukissa. Hänen avioliitossaan Margareta Caireniuksen eli Karénin (1714–1802) kanssa syntyi kahdeksan lasta.

Avioparin seitsemäs lapsi Mårten Tolpo (1748–1805) oli suvun kirkonrakentajista ensimmäinen. Hänen kuolinajakseen on yleisimmin merkitty 2.10.1806, mutta Pyhäjärven Ul. kappeliseurakunnan haudattujen luettelon mukaan se on 2.10.1805 ja siinä kuoliniäksi on merkitty 57 vuotta. Sen mukaan Mårten Tolpon syntymävuosi ei olisi usein mainittu 1749 vaan 1748. Tässä kirjoituksessa käytän niistä jälkimmäistä eli vuotta 1748 edellä mainituin perustein. Jarl Pousar ei mainitse Mårten Tolpon syntymäaikaa lainkaan kirjoituksessaan ”Amerikanska Tolpo-ättlingar”, mutta on merkinnyt siinä hänen kuolinajakseen 2.10.1806.

Perheen isän kuoltua äiti avioitui pellavankutoja Fredrik Hartmanin (n. 1727–1799, aik. Harckman) kanssa. Sisarensa Lenan (Anna Helena) avioituttua Mårten Tolpo asui vuodesta 1764 vähän aikaa tämän luona Sammatin Lohilammella, mistä hän muutti vuonna 1768 Vihtiin.

Lena Tolpon (1747–1831) aviopuoliso Matts Losten (1740–1821) otti myöhemmin nimen Lönnrot. Avioparin vanhin poika Fredrik Lönnrot oli kansallisen suurmiehemme Elias Lönnrotin isä, eli Elias Lönnrot oli Mårten Tolpon (1749–1805) sisaren pojanpoika. Mårten Tolpon pojan Johan Gabriel Tolpon (1779–1869) pojasta Axel Gabriel Tolpostä on tämän tyttären Karoliina Kristiinan avioliiton myötä syntynyt sukulaisuusside Vihdin Oravalan puolikastalon Niemelän omistajasukuun ja myös tämän kirjoittajaan.

Myös Lönnrotin suvun ja Vihdin Oravalan Salmelan puolikastalon omistajasuvun välille syntyi sukulaisuussuhde, kun Mårten Tolpon (1748–1805) ja Lena Tolpon (1747–1831, myöh. Lönnrot) äidin Margareta Caireniuksen eli Karénin (1714–1802) veli Jakob Karén (1712–1802) osti Salmelan talon Jakob Wichtmanilta ja solmi avioliiton tämän tyttären Ester Wichtmanin (1726–1801) kanssa vuonna 1746.

Mårten Tolpo (1748–1805) muutti Vihtiin vuonna 1768 ja hänet vihittiin vuonna 1774 avioliittoon Nurmijärven Lepsämästä kotoisin olleen Maria Elisabet Labbartin (1749–1777) kanssa. Avioparille syntyi vuonna 1775 poika, hänkin nimeltään Mårten. Maria Elisabet Labbart kuoli kaksi vuotta myöhemmin keuhkotautiin. Mårten Tolpo avioitui vuonna 1778 Anna Catharina (Kaisa) Lundbergin (1749–1807) kanssa, joka oli kotoisin Pohjan pitäjän Antskogista. Tästä avioliitosta syntyi kolme aikuiseen ikään elänyttä lasta, Johan Gabriel (S 1779), Axel Magnus (S 1782) ja Gustaf Ulrik (S 1786), joista Axel Magnus ja Gustaf Ulrik valmistuivat puusepiksi.

Mårten Tolpo asui perheineen vuodesta 1784 Pyhäjärvellä Ul. Vaskijärven kylän Hongiston entisellä kruunutilalla kuolemaansa saakka. Mårten Tolpon toinen puoliso Anna Catharina (Kaisa) Lundberg kuoli kaksi vuotta myöhemmin kuin miehensä eli vuonna 1807. Myös Mårten Tolpon äiti Margareta Cairenius vietti viimeiset elinvuotensa poikansa luona Pyhäjärven Hongistolla ja kuoli siellä vuonna 1802. Pyhäjärvi Ul. oli vuodesta 1654 Vihdin kappeliseurakunta vuoteen 1861 saakka, jolloin siitä tuli itsenäinen Pyhäjärven Ul. seurakunta vuoden 1968 alkuun saakka ja sen jälkeen Karkkilan seurakunta.

Sahan kirjanpitäjä Mårten Tolpo (1775–1812), kirkonrakentaja Mårten Tolpon poika ensimmäisestä avioliitosta, oli naimisissa Pyhäjärven Ul. kappeliseurakunnan kappalaisen Johan Christian Schaefferin tyttären Sofia Ulrika Schaefferin (1767–1826) kanssa. Aviopari, jolla oli viisi lasta, asui vuodesta 1800 alkaen perheensä kanssa Pyhäjärven Ul. Hongistolla ja viljeli yhdessä velipuolensa Johan Tolpon (1779–1869) kanssa Hongiston kantatilan puolikasta. Sahan kirjanpitäjä Mårten

Tolpo kuoli vuonna 1812 keuhkotautiin. Hongiston tilan toinen puolikas oli erotettu Lähteenojan uudistilaksi, jonka omistajana oli Johan Gabriel Tolpon veli Axel Magnus Tolpo (1782–1845).

Johan Gabriel Tolpo oli avioitunut vuonna 1806 Anna Elisabet (myöh. Kristina Elisabet eli Stina Liisa) Brandborgin kanssa ja muuttanut jo silloin kotivävyksi Nurmijärvelle Nukariin ja sieltä vuonna 1828 Vihtiin Pietilän Ylitaloon. Puusepäksi valmistunut Axel Magnus Tolpo muutti vanhempiensa kuoltua Tammisaareen ja sai siellä porvarin oikeudet. Niin ikään puusepäksi valmistunut Gustaf Ulrik Tolpo (1786–1831) muutti Pyhäjärveltä Ul. vuonna 1807 Nurmijärvellä asuneen veljensä Johan Gabriel Tolpon luokse ja sieltä edelleen vuonna 1813 Helsinkiin, jossa hän myös avioitui. Gustaf Ulrik Tolpo sai Helsingissä mestarin arvon ja hänet valittiin kirvesmiesten ammattikunnan vanhimmaksi. Hän kuoli Helsingissä koleraan vuonna 1831.

Johan Gabriel Tolpo omisti edelleen Pyhäjärven Ul. Hongiston kantatilan puolikkaan ja hänen veljensä samoin Lähteenojan tilan. Tolpojen aika Pyhäjärven Ul. Hongistolla päättyi vuonna 1816, kun Tolpon molemmat veljekset myivät tilansa Högforsin ruukin perustajalle Arvid Henrik Bökmanille.

Mårten Tolpo (1748–1805)

Mårten Tolposta oli tullut taitava puuseppä. Vuonna 1770, kaksi vuotta Vihtiin muuttamisen jälkeen hänestä tuli Karjalohjan kirkkoherran Eric Lencqvistin suosituksesta Vihdin pitäjännikkari. Asiaan vaikutti myös Mårten Tolpon Karjalohjalla syntynyt äidin veli, sahankirjuri Jakob Karén, joka asui Vihdissä vuodesta 1740 lähtien ja josta oli tullut vuonna 1746 Vihdin Oravalan Salmelan isäntä. Vuosina 1770–1772 Mårten Tolpo teki Vihdin vuonna 1772 valmistuneeseen uuteen tiilikirkkoon penkkejä ja muita puurakenteita yhdessä puuseppä Henrik Öhmanin kanssa.

Mårten Tolpon ensimmäinen oma kirkonrakennustyö oli Rengon keskiaikaisen kivikirkon korjaus vuosina 1781–1783. Sen jälkeen hän suunnitteli ja urakoi vuosina 1784 Janakkalan keskiaikaisen kivikirkon kellotapulin, jonka alaosa rakennettiin harmaakivistä ja paanukatolla varustettu yläosa puusta. Mårten Tolpon rakentamat kirkot olivat kaikki puurakenteisia: Hausjärven kirkko (1787–1789), Vesilahden kirkko (1801–1803), Kalvolan kirkko (1799–1802, paloi kansalaissodan aikana vuonna 1918, uusi kirkko rakennettiin kivistä), Urjalan kirkko (valmistui 1806, Mårten Tolpon 1803 laatimien, mutta Intendenttikonttorin muuttamien piirustusten mukaan), Pyhäjärven Ul. (nyk. Karkkila) puukirkon kellotapuli (1804), ja Lopen kirkko (1804–1806, Mårten Tolpon 1799 laatimien, mutta muutettujen piirustusten mukaan, kirkko tuhoutui tulipalossa vuonna 1858).

Kuva 1. Janakkalan keskiaikainen, 1510-luvulla valmistunut kivikirkko, joka on muutettu vuosina 1848–1849 ristikirkoksi rakentamalla molemmille sivuille matalat ristivarret. Mårten Tolpo rakensi länsipäädyn läheisyyteen vuonna 1784 kellotapulin, jonka alaosa on kivistä ja nivelikäs yläosa puusta. Kellotapulin oven päällä on laatta, jonka ruotsinkielinen teksti on suomennettuna seuraava: "**Kuningas Kustaa III:n neljäntenätoista hallitusvuotena on rakennuksen tähän pystyttänyt 1784 Mårten Tolpo**". Valok. Arno Forsius elokuussa 2011.

Kuva 2. Hausjärven puinen kirkko, jonka Mårten Tolpo rakensi vuosina 1787–1789. Se on pitkäkirkko, jonka runkokuoneen nurkat on viistetty ja jonka kummallakin sivulla on kapeampi ja matalampi ristivarsi. Pääoven puoleisessa päässä on korkea torni, jossa on kupukatto ja sen päällä ns. lyhty ja risti. Valok. Arno Forsius elokuussa 2011.

Kuva 3. Vesilahden kirkko ja vuonna 1782 rakennettu kellotapuli. Vesilahden kivistä rakennettu kirkko paloi vuonna 1602. Seuraava kirkko pystytettiin n. vuonna 1655. Siitä luovuttiin, kun kuvassa näkyvä, Mårten Tolpon vuosina 1801–1803 rakentama kirkko valmistui. Uudessa kirkossa on pitkä, suorakaiteen muotoinen runkokuone, jonka kulmat on viistottu. Molemmilla sivuilla on hieman matalammat ristivarret. Kirkon ikkunat ovat kahdessa kerroksessa. Harjan keskellä on pieni kattoratsastaja. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

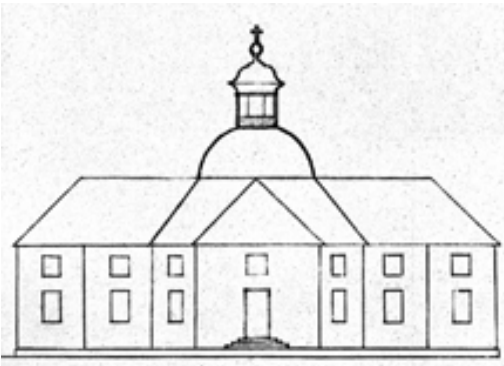
Kuva 4. Karkkilan seurakunnan kirkko. Se oli Vihdin seurakunnan Pyhäjärven Ul. kappeliseurakunnan kirkko vuoteen 1861 ja Pyhäjärven Ul. seurakunnan kirkko vuoteen 1968. Puisen ristikirkon oli piirtänyt Mårten Tolpo vuonna 1774 ja se valmistui laihialaisen kirkonrakentajan Matti Öistin toteuttamana vuonna 1781. Kellotapulin on rakentanut Mårten Tolpo vuonna 1804 ja hän on myös laatinut sen piirustukset. Vuosien varrella kirkon ikkunoita on suurennettu, rakennusten paanukatto on muutettu peltikatoksi ja seinien väri on ollut välillä keltainen. Valok. Arno Forsius 2004.

Kuva 5. Nurmijärven kirkko, jonka Mårten Tolpo piirsi vuonna 1783. Tarkemmin tuntemattomista syistä johtuen hän ei saanut kirkkoa rakentaakseen. Sen rakensi Matias Åkerblom vuonna 1793 ja tapulin hänen sisarenpoikansa Matias Åkergren vuonna 1794. Kirkossa on suoritettu vuosien mittaan useita korjauksia ja muutostöitä. Ristinmuotoisen kirkon harjalla oli alun perin keskiristin kohdalla kuvassa näkyvä pieni kattoratsastaja. Vuonna 1932 tehtyjen kunnostustöiden yhteydessä se korvattiin matalahkolla nivelikkäällä tornilla, jonka huipulla on ristiin päättyvä piikki. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Kuva 6. Urjalan puukirkko, jonka Märten Tolpo rakensi vuonna 1803 laatimiensa, mutta Intendenttikonttorin muuttamien piirustusten mukaan. Kirkko valmistui vasta Märten Tolpon kuoleman jälkeen vuonna 1806. Se oli ristikirkko, jossa poikkivarret olivat lyhyemmät ja kapeammat kuin päävarsi. Päävarren toisessa päässä oli korkeahko torni ja toisessa päässä sakaristo. Tornin kapea osa ja huippu lisättiin vuonna 1867 tapahtuneen korjaustyön yhteydessä, niiden paikalla oli aikaisemmin ns. lyhtylaite. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Kuva 7. Märten Tolpon suunnitelma Lopen kirkoksi. Kirkko valmistui hänen kuolemansa aikoihin vuonna 1805 ja se otettiin käyttöön vuonna 1806 hänen poikansa Magnus Tolpon viimeistelemänä. Kirkko oli pohjarakenteeltaan ristin muotoinen ja sen keskustaa laajensivat sisäkulmien viistokset. Keskiosan päällä oli matala, ilman kaulaa oleva kupoli, jonka päällä oli lyhtylaite. Tämä kirkko paloi vuonna 1858. Kuvan lähde: Klemetti 1936. [Alkuperäisessä kuvassa piirros on tehty valkoisella mustalle pohjalle.]

Märten Tolpon toteuttamia korjaustöitä tehtiin seuraavissa kirkoissa: Kirkkonummen keskiaikaisen kivikirkon kivisakasti (1796–1797), Tenholan keskiaikainen kivikirkko (1798), Helsingin pitäjän keskiaikainen harmaakivikirkko (työn valvojana 1785–1797) ja Bromarvin puukirkko (1799). Märten Tolpon suunnittelemissa ja piirtämissä puisissa kirkkorakennuksissa, joiden rakennusurakat annettiin muille rakentajille, olivat: Pyhäjärven Ul. puukirkko (piirustukset 1774, valmistui 1781), Nurmijärven puukirkko (piirustukset 1780, valmistui 1793), sekä Nummi (piirustukset 1800-luvun alussa, muutettujen piirustuksien mukaan tehty harmaakivikirkko valmistui 1822).

Axel Magnus Tolpo (1782–1845)

Magnus Tolpo kouliintui isänsä apulaisena taitavaksi puusepäksi. Hän muutti vanhempiensa kuoltua Tammisaareen ja sai kaupungin porvarin oikeudet. Hän solmi siellä avioliiton vuonna 1808 Eva Christina Wikströmin (S 1788) kanssa. Puolison taloudelliset ja henkilökohtaiset ongelmat johtivat avioliiton purkautumiseen vuonna 1811. Sen jälkeen Magnus Tolpo avioitui vuonna 1812 Nummen Kovelan talon tyttären Lovisa Charlotta Walénin (aik. Woivalén, 1784–1855) kanssa. Häiden jälkeen aviopari asui Tammisaareessa, mutta sieltä he muuttivat vuonna 1814 Nummen Vivolaan Mäen taloon, ja myöhemmin sieltä Nummen Härkäjoelle ja edelleen Hirsylän Langin taloon. Magnus Tolpon ja Lovisa Charlotta Walénin aikuisiksi eläneet lapset olivat: Carolina Lovisa (1813–1894), Sofia Wilhelmina (Miina) (1816–1895), August Magnus (1819–1892) ja Theodor Johan (1822–1868). Heistä viimeksi mainitusta tuli isänsä työn jatkaja kirkonrakentajana.

Todettakoon samalla, että Magnuksen isän veli Johan Tolpo (n. 1740–1814?) oli naimisissa Magdalena Catharina Woivalénin kanssa, joka oli Lovisa Charlotta Woivalénin isän Jacob Johan Woivalénin (myöh. Walén) sisar. Lisäksi Johan Tolpon poika Carl Henrik Tolpo (myöh.

Tandevist, 1771–1757) oli naimisissa Greta Beata Woivalénin (1770–1834) kanssa tämän 2. avioliitossa. Viime mainittu oli äsken mainittujen Jacob Johan Woivalénin (myöh. Walén) ja Magdalena Catharina Woivalénin veljen Anders Johan Woivalénin tytär.

Kuva 8. Kosken Tl. vuonna 1817 valmistunut puukirkko oli ensimmäinen Magnus Tolpon itsenäinen kirkonrakennustyö. Sen suunnittelija oli Carlo (Charles) Bassi, ja se oli tasavartinen ristikirkko, jonka ristiharjalla oli hyvin pieni kattoratsastaja. Kirkon vieressä on nivelinen, pulleapäätteinen kellotapuli, joka oli valmistunut jo vuonna 1777. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Magnus Tolpo aloitti työnsä kirkonrakentajana isänsä Märten Tolpon kanssa Lopen puukirkon urakassa vuonna 1804 ja hän joutui saattamaan työn loppuun itsenäisenä urakoitsijana isänsä kuoltua vuonna 1805. Länsi-Uudellamaalla kirkkojen rakentaminen oli saatu lähes valmiiksi ja siellä tarjosi töitä lähinnä kirkkojen korjaus lahoamisten ja tulipalojen seurauksena. Magnus Tolpo rakensi Kosken Tl. puukirkon vuonna 1817 ja Hollolan keskiaikaisen kivistä kirkon kellotapulin vuosina 1828–1829. Hän toteutti lisäksi seuraavien kirkkojen korjaukset: Nurmijärven puukirkko vuonna 1814, Inkoon keskiaikainen kivistä kirkko vuonna 1818, Vihdin rapattu tiilikirkko vuosina 1820–1822 (vuoden 1818 palon jälkeen), Tammisaaren kivistä kirkko vuosina 1825–1827 ja Sammatin puukirkon kellotapuli vuonna 1831.

Kuva 9. Magnus Tolpo voitti kesällä 1828 urakan kellotapulin rakentamiseksi Hollolan keskiaikaisen kivistä kirkon eteläpuolelle. Rakennuspiirustukset oli tehnyt Carl Ludwig Engel. Tapulin pohjakerroksen keskiosa ja sen päällä oleva nelikulmainen osa on rakennettu harmaakivistä. Puusta tehdyssä yläosassa on jalustamainen alaosa ja sen jatkeena on pyöreä yläosa ja kupukatto. Pohjakerroksen sivuilla on tiilestä muuratut sivuosat, joista kuvassa edessä näkyvä toimi inventaariovarastona ja toisella puolella oleva osa ruumiiden säilytys- ja avaustilana. Tapuli oli samalla

portti kirkkoon ja kuvassa näkyvän oven päällä on kivilaatta, johon on hakattu seuraava teksti: **"Rakennettu Keijsari NICOLAI Iⁿ vallan alla Provasti J. F. Bouchtin toimelta vuonna 1829"**. Valok Arno Forsius toukokuussa 2009.

Magnus Tolpon rakentamat uudet puukirkot olivat: Ruskealan kirkko (1831–1834), Pielisjärven kirkko (1834–1838) ja Liperin kirkko (1837–1839). Liperin kirkko paloi salaman syyttämänä jo 1842, ja Magnus Tolpo johti samana vuonna Liperin väliaikaisen kirkon rakennustyön. Rautalammin puukirkon Magnus Tolpo rakensi yhdessä poikansa Theodor Tolpon kanssa (1842–1844). Samoin hän rakensi poikansa Theodor Tolpon kanssa Kerimäen suurta puukirkkoa (1844–1845) vuonna 1845 sattuneeseen kuolemaansa saakka, minkä jälkeen Theodor Tolpo saattoi työn päätökseen vuonna 1847. Merkittäviä Magnus Tolpon korjaustyön kohteita olivat Pieksämäen ja

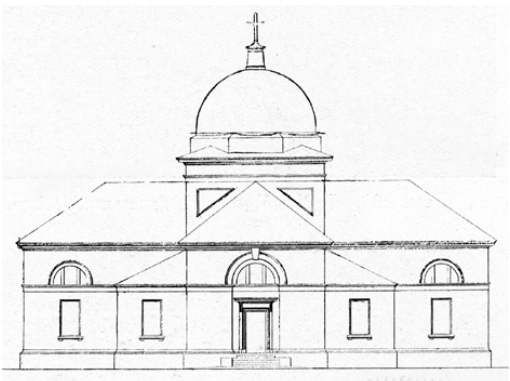
Joroisten puukirkot. Hän laati myös vuonna 1844 alustavan suunnitelman Nurmeksen uutta puukirkkoa varten.

Kuva 10. Ruskealan puukirkko, jonka Magnus Tolpo rakensi vuosina 1833–1834 Carl Ludwig Engelin piirustusten mukaan. Se on ristikirko, jonka kuorin vastaisen ristivarren päädyssä on kaksikerroksinen, poikkileikkaukseltaan neliömäinen ja kulmikkaan kuvun kattama kellotorni. Kirkkahuoneen keskustan kattava kahdeksankulmainen kupu on rakennettu vasta vuonna 1906. Ruskealan kunta sijaitsi Neuvostoliitolle vuonna 1944 luovutetulla alueella Jänisjärven länsipuolella. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Kuva 11. Pielisjärven puukirkko, jonka Magnus Tolpo rakensi vuosina 1834–1838, kun edellinen kirkko oli palanut vuonna 1828 salaman sytyttämänä. Piirustukset olivat Carl Ludwig Engelin tekemät. Kirkon keskustan muodostaa laaja neliömäinen osa, joista jokaiseen liittyy matalammat sakaraosat. Keskiosan päällä on neliömäinen torniosa ja kulmikas kattokupu. Kirkon vieressä on puinen, kupua kantavaan pylväistöön päättyvä kellotapuli. Kuvan lähde: Lindberg 1934. [Kirkko tuhoutui tulipalossa vuonna 1979 ja sen paikalla on nyt Raili ja Reima Pietilän suunnittelema Lieksan kirkko, joka otettiin käyttöön vuonna 1982.]

Kuva 12. Magnus Tolpon vuosina 1838–1839 rakentamasta Liperin puukirkosta ei ole saatavissa kuvaa, mutta oheisena on Carl Ludwig Engelin tekemä piirros, joka pohjautuu Magnus Tolpon laatimaan luonnokseen. Sen mukaan kirkko oli nelisakarainen ristikirko, jossa oli sakaroiden sisäkulmissa matalammat, runkokuoneeseen liittyvät laajennukset. Runkokuoneen keskikohdalla oli nelikulmainen kupupäätteinen keskustorni. Kirkossa oli erillinen kellotapuli. Kirkko ja kellotapuli paloivat jo vuonna 1842 ukkosen sytyttämän tulipalon seurauksena. Kuvan lähde: Klemetti 1936.

Kirkkojen rakentamisen läntisessä Suomessa vähentyessä Magnus Tolpo siirsi rakennustoimintansa Itä-Suomeen Savon ja Karjalan alueille, jossa pienten ja lahonneiden puukirkkojen tilalle rakennettiin runsaasti uusia ja suurempia puukirkkoja. Vuodesta 1831 lähtien hän asui Savo-Karjalassa työmaiden sijaintipaikkakunnilla vuokra-asunnoissa, perheen asuessa edelleen Nummella. Vuodesta 1837 myös perhe asui Itä-Suomessa useilla paikkakunnilla perheenisän pääasiallisen työmaan sijainnin mukaan. Aviopari sai kaksi tytärtä ja kolme poikaa. Lapsista viides, Theodor Johan Tolpo (1822–1868), oli viimeinen kirkonrakentaja kolmannessa sukupolvessa. Hänen vaiheistaan kerrotaan tarkemmin tuonnempana. Magnus Tolpo kuoli vuonna 1845

Kerimäellä kesken kirkon rakennustyön. Hänen puolisonsa kuoli vuonna 1855 asuessaan poikansa Theodorin luona Liperissä.

Kuva 13. Rautalammin puukirkko, jonka isä ja poika Magnus ja Theodor Tolpo rakensivat yhdessä vuosina 1842–1844. Kirkko on Carl Ludwig Engelin suunnittelema, uusklassista tyyliä oleva lyhytvartinen ristikirkko. Sen vieressä oli jo vuonna 1736 aikaisempia kirkkoja varten rakennettu kellotapuli. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Kuva 14. Kerimäen kirkko, ”Kristikunnan suurin puukirkko”, jonka rakentamisen Magnus Tolpo aloitti vuonna 1844, mutta jonka jatkajaksi tuli hänen vuonna 1845 tapahtuneen kuolemansa jälkeen hänen poikansa Theodor Tolpo. Kirkko valmistui lopullisesti vuonna 1847, jolloin rakennettiin myös kellotapuli. Kirkon oli suunnitellut arkkitehti Anders Fredrik Granstedt. Kirkon keskustana on suuri kuutio, jonka sivuilla on lyhyet seinien levyiset sakarat, ja keskustan katteena telttakatto, jonka keskellä on suuri nelitahkoinen, kupupäätteinen lyhtyrakennus. Korkean kellotapulिन alaosa on kivistä ja yläosa puusta. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Theodor Johan Tolpo (1822–1868)

Tolpon suvun viimeinen kirkonrakentaja Theodor Johan Tolpo (kuva 15) syntyi vuonna 1822 Langin talossa Nummen kappeliseurakunnan Hyrsylän kylässä, jossa hänen isänsä Magnus Tolpon perhe silloin asui. Theodor Tolpo oli 1840-luvun alkuvuosista rakennustöissä isänsä avustajana Itä-Suomessa ja vuodesta 1844 hän toimi myös itsenäisenä rakennusurakoitsijana. Hän suoritti vuoden 1845 alussa Helsingissä lisäopintoja, joiden johdosta hänestä tuli tutkinnon suorittanut rakennusmestari, ja häntä nimitettiin joskus myös arkkitehdiksi. Theodor Tolpo oli kirkonrakentajien kolmen sukupolvea edustajista tuotteliain.

Kuva 15. Theodor Johan Tolpon (1822–1868) kuva Vihti-Seuran julkaisun ”Kärväinen 2” (1992) kannesta. Tarkemmat tiedot kuvasta ja sen alkuperäisestä väristä puuttuvat. Kuva on painettu rosopintaiselle paperille, jonka aiheuttamaa pohjakuviontia ei ole saatu kopioitaessa poistetuksi kokonaan. Kuvan lähde: Kärväinen 2, 1992.

Rääkkylän kirkkoa vuosina 1849–1851 urakoidessaan Theodor Tolpo vieraili usein maanviljelijä Johan Hirvosen kodissa Rääkkylän Varpasalon Voiniemessä. Theodor tutustui siellä perheen Anna Maria (Mari) –tyttäreeseen, josta tuli 19-vuotiaana hänen vaimonsa vuonna 1851. Avioparille syntyi vuosina 1852–1867 kahdeksan tytärtä, kaksi vanhinta Joensuussa ja muut kuusi Liperissä. He elivät kaikki aikuiseen ikään. Sitä mukaa kuin lapset tulivat kouluikänsä, heidät lähetettiin Theodor Tolpon veljen, Juvan kappalaisen August Magnus Tolpon ja tämän Annette –puolison (Anna Helena von Zweyberg) luokse saamaan alkeisopetusta, ja sen jälkeen tyttökouluun.

Kuva 16. *Theodor Tolpon perheen omistaman, Harjula –nimisen tilan päärakennus Liperin Riihilahden kylässä. Rakennuksessa oli alakerrassa oli 9 huonetta sekä vintillä halli ja kolme huonetta. Tilalla oli enimmillään karjaa 50 nautaeläintä, 23 lammasta, 18 sikaa, 8 hevosta ja 5 varsaa. Perheen lisäksi talossa oli 7 renkiä ja 4 piikaa. Maanviljelyksen tuotto oli usein heikko monista katovuosista johtuen. Tervanpolttoa kokeiltiin vaihtelevalla menestyksellä ja sopivina aikoina ajettiin lisäksi rahtia. Kuvan lähde: Kärväinen 2, 1992.*

Theodor Tolpo asui perheensä kanssa aluksi Joensuussa, mutta viimeistään vuonna 1855 perhe muutti Liperin Riihilahden kylästä ostamalleen Harjula –nimiselle tilalle. Theodorin vanha äiti Lovisa Charlotta Walén asui Liperissä poikansa luona ja kuoli siellä vuonna 1855. Myös Theodor Tolpo kuoli Liperissä vuonna 1868, sairastuttuaan aivohalvaukseen puoli vuotta aikaisemmin.

Kuva 17. *Theodor Tolpon ja hänen äitinsä Lovisa Charlotta Tolpon (o.s. Walén) hautaristit Liperin kirkon hautausmaalla. Oikealla olevassa Theodor Tolpon hautaristissä on teksti: **Kirkon Rakennusmestari Johan Theodor Tolpo * 18 15/9 22 - † 18 25/3 68.** Vasemmalla olevassa Lovisa Charlotta Tolpon hautaristissä on teksti: **Lovisa Charl. Tolpo, synt. Walén, 17 12/10 84, kuollut 18 4/12 56, JOH. ILM 14 13, PS. 103 : 15-17.** Lovisa Charlotta Tolpon (synt. Walén) kuolinvuosi on ristissä virheellinen. p.o. 1855 (Teuvo Nortian ilmoitus). Theodor Tolpon puoliso on*

haudattu Hausjärven kirkon hautausmaahan. Valok. Riitta Mäntylä, Liperi (kuvaajan julkaisulupa vaaditaan).

Theodor Tolpon kuolinpesä joutui konkurssiin ja leski Maria Tolpo palasi vanhempiensa kotitaloon Rääkkylään. Hän toi sinne mukanaan osan lapsista, ja muut saivat kodin Juvan kappalainen August Magnus Tolpon luona. Theodorin tyttäristä kolme avioitui, kolme ansaitsi elatuksensa postinhoitajina, yksi kansakoulun opettajana ja yksi täysihoitolaisia pitämällä. Maria Tolpo asui viimeiset elinvuotensa tyttärensä Ninan luona, joka oli postinhoitajana Riihimäellä. Maria Tolpo kuoli siellä vuonna 1912 ja hänet on haudattu Hausjärven kirkon viereen, jonka hänen miehensä isoisä Märten Tolpo oli aikoinaan rakentanut.

Kuten edellä jo mainittiin, Theodor Tolpo oli rakentamassa isänsä Magnus Tolpon kanssa Rautalammin puukirkkoa vuosina 1842–1844. Samoin hän rakensi Kerimäen suurta puukirkkoa vuosina 1844–1845 isänsä vuonna 1845 sattuneeseen kuolemaansa saakka, minkä jälkeen Theodor Tolpo saattoi työn päätökseen vuonna 1847. Näitä kirkkoja on selostettu Magnus Tolpon toiminnan kohdalla.

Theodor Tolpon kirkonrakentajan työ jatkui eräin poikkeuksin itäisessä Suomessa. Hänen seuraavat työkohteensa olivat Rääkkylän puukirkko (1849–1851), Ruokolahden puukirkko (1854), Nurmeksen (neljäs) puukirkko (1854–1856, isänsä laatimien ja intendenttikonttorin uudistamien piirustusten mukaan), Liperin punatiilikirkko (1854–1859), Juvan harmaakivikirkko (1863), ja Sotkamon puukirkko (1860-luvulla, valmistui Theodor Tolpon kuoleman jälkeen vasta 1870).

Kuva 18. Rääkkylän puukirkko, jonka Theodor Tolpo rakensi vuosina 1849–1851. Kirkon on suunnitellut valtion intendenttikonttorin (rakennusvirasto) johtaja Ernst Bernhard Lohrmann. Ristimäisen kirkkokuoneen sisänurkat on viistetty ja läntisen kuorisakaran jatkona on solakkaan huippuun päättyvä torni. Kirkkokuoneen keskellä on suuri, kaulaton kattokupu. Kuvan lähde: Jarl Pousarin keräämä Tolpo –arkisto.

Kuva 19. Ruokolahden puukirkko, joka valmistui Theodor Tolpon rakentamana vuonna 1854. Kirkon on suunnitellut Ernst Bernhard Lohrmann. Se on keskeinen ristikirkko, jonka sisäkulmat on viistottu ja jonka neljällä sivulla on matalammat sakarat. Kuorin vastaiseen sakaraan liittyy korkea, solakkaan huippuun päättyvä torni. Uuden kirkon keskiosan kohdalla on ilman kaulaa oleva kupu. Kirkon valmistuttua vanha, vuosina 1740–1741 rakennettu kirkko purettiin, mutta sen vuonna 1752 rakennettu erikoinen, pohjaosastaan kahdeksankulmainen kellotapuli jätettiin jäljelle. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Kuva 20. Nurmeksen puukirkko, jonka Theodor Tolpo rakensi vuosina 1854–1856 isänsä Magnus Tolpon laatiman suunnitelman mukaan. Se on torniton, temppeliä muistuttava pitkäkirkko, jossa on kummallakin sivulla lyhyet sakarat. Rakenteilla olleessa kellotornissa syttynyt tulipalo tuhosi sekä tornin että kirkkorakennuksen vuonna 1891. Nurmekseen rakennettiin uusi tiilikirkko vuosina 1893–1897. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Kuva 21. Juvan harmaakivikirkko, joka valmistui Theodor Tolpon rakentamana vuonna 1863. Sen piirustukset oli laatinut Ernst Bernhard Lohrmann vuonna 1851. Se on tornillinen pitkäkirkko, jonka kummallakin sivulla on lyhyt ristivarsi. Altaria vastapäätä olevaan päätyyn liittyy poikkileikkaukseltaan neliömäinen, suippokattoinen torni. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Kuva 22. Liperin punatiilikirkko, joka valmistui Theodor Tolpon rakentamana 1858. Sen piirustukset oli laatinut Turun ja Porin läänin lääninarkkitehti Georg Theodor Policron Chiewitz vuonna 1852. Kirkko edustaa muotiin tullutta uusgoottilaista tyyliä ja on rakenteeltaan pitkäkirkko, jonka kummassakin päädyssä on molemmin puolin kapeat päädylliset sakarat. Läntisessä päädyssä on kahdeksankulmainen, pitkään huippuun päättyvä torni. Valok. Riitta Mäntylä, Liperi (kuvaajan julkaisulupa vaaditaan).

Kuva 23. Sotkamon puukirkko, jonka rakentamisen Theodor Tolpo aloitti 1860-luvun puolivälissä. Hänen työnsä keskeytyi kuitenkin sairauden johdosta syksyllä 1867 ja rakentamisen loppuun saattaminen tapahtui joensuulaisen kauppiaan Gustaf Tujulinin valvonnassa. Kirkko, jonka oli suunnitellut Oulun läänin lääninarkkitehti Johan Oldenburg vuonna 1854, valmistui vuonna 1870. Kyseessä on tornillinen pitkäkirkko, jossa on molemmilla sivuilla lyhyt ja leveä ristivarsi. Kuvan lähde: Lindberg 1934.

Theodor Tolpon kirkkojen ja kellotapulien korjaustöiden luettelo on varsin mittava: Karttulan kirkon kellotapuli (1843), Joroisten puukirkko (1840), Heinäveden puukirkko (1843), Vihdin kirkon sisustustyöt (1847, kirkon tuhouduttua toisen kerran salamaniskusta 1846), Sulkavan puukirkko (1853), Uukuniemen kirkon korjaus ja kellotapulien rakentaminen (1853, Theodor Tolpon omien piirustusten mukaan), Parikkalan puukirkko (1858–1860), Impilahden kirkko (1862), Savonrannan

kirkko (1862–1863, Theodor Tolpon muutettujen piirustusten mukaan) ja Rantasalmen kirkko (1863). Osa näistä tiedoista on epävarmoja.

Lisäksi Theodor Tolpo laati suunnitelmia ja kustannusarvioita useiden kirkkojen ja/tai kellotapulien rakentamista tai korjaamista varten. Hän rakensi ja korjasi myös muutamia pappiloita, kruununmakasiineja ja joitakin siltoja. Sen lisäksi hän rakensi juuri kaupunginoikeudet saaneessa Joensuussa useita asuintaloja. Hänen rakennustoimintansa oli laajentunut huomattavaksi liikeyritykseksi, joka oli tuonut mukanaan myös paljon huolia ja taloudellisia vaikeuksia.

Kirjoitus on valmistunut syyskuussa 2011.

Lähdekirjallisuutta:

Colliander, O. I.: Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. Ensimmäinen osa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia VIII. Helsinki 1910.

Klemetti, H.: Suomalaisia kirkonrakentajia 1600–1700-luvuilla. WSOY 1927.

Klemetti, H.: Suomalaisia kirkonrakentajia 1800-luvulla. WSOY 1936.

Kuusi, S.: Hollolan pitäjän historia I–II. II yhdistetty ja korjattu painos. Hollolan kunta. Kukkila 1980.

Känsälä, R.: Tolpo (1600–) sukuja. Suomen kansallisbiografia 9, Siltaanen – Tott. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Hämeenlinna 2007.

Lindberg, C.: Suomen kirkot – Maamme kirkkorakennuksia käsittelevä tietoteos. Helsinki 1934. Ruotsiksi: Finlands kyrkor. 1935.

Myllyniemi, S. Vihdin historia 1800–1918: Vihti Venäjän vallan aikana. Vihdin kunta. Jyväskylä 1990.

Nortia, T.: Kirkonrakennusmestari Märten Tolpon jälkeläiset (alustava puutteellinen luettelo). (Laadittu 1990-luvun alussa, täydennyksiä myöhemmin.) Kopioitu tuloste.

Nortia, T.: Kirkonrakentajat Märten (Martti), Axel Magnus ja Theodor Johan Tolpo. Kärväinen 2, Vihti-Seuran julkaisu VII, Vihti-Seura, Vihti 1992, s. 5–16.

Pousar, J.: Amerikanska Tolpo-ättlingar. Genos 2004: 1: 3–9.

Pousar, J.: Elias Lönnrots släktingar. Källan 2002: 1: 5–7. (Lisätty syyskuussa 2011.)

Sinisalo, A.: Hollolan Pyhän Marian kirkko. Teoksessa: Mantere, H. (toim.): Hollolan kirkko. Asutuksen, kirkon ja seurakunnan historiaa. Hollolan seurakunta. Hämeenlinna 1985.

Soikkeli, K.: Vihti. Kuvauksia Vihdin kunnan luonnosta, historiasta ja kansan elämästä. II osa. K. F. Puromiehen Kirjapaino O.-Y. Helsinki 1932.

Useat hakuteokset ja seurakuntien Internet-sivustot.